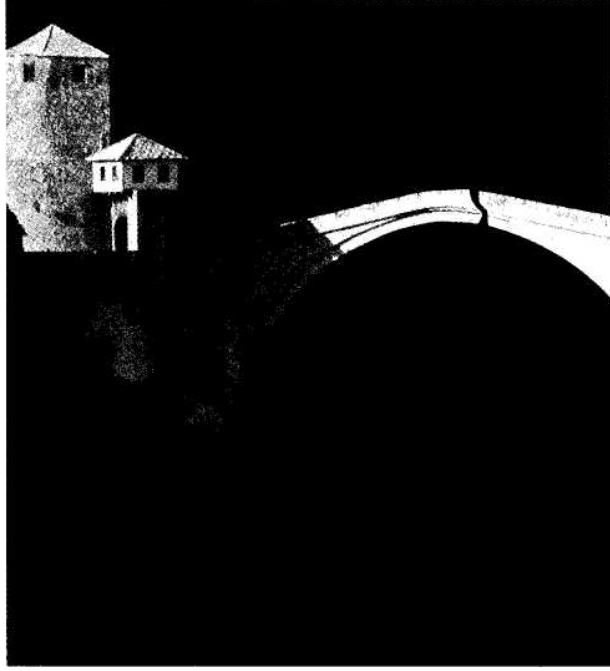

METAFOR OLARAK BALKAN(LAR)

Sömürgeleştirmenin Son Aşaması

OBRAD SAVIÇ'LE SÖYLEŞİ - E. EFE ÇAKMAK

Eski Yugoslavya üniversitelerinde (Ljubljana, Zagreb ve Saraybosna Üniversiteleri), ayrıca Cornell, Ohio State, Stanford üniversitelerinde dersler veren, bir dönem Belgrad Üniversitesi'nde Felsefe Fakültesi'nde başkanlık yapan ve Miloseviç döneminde akademiden uzaklaştırılan Obrad Saviç; Miloseviç döneminin ünlü muhalif örgütü Belgrad Çevresi'nin kurucularından. Belgrad Çevresi bugün hâlâ, Obrad Saviç yönetiminde sürdürdüğü yoğun yayıncılık vb. etkinliklerle Sırbistan'da etkisini hissettiriyor. 1992'den bu yana verilen mücadele için, Derrida ve Habermas'tan Richard Rorty'ye, etkin bir çevrenin yoğun desteğini alan Saviç, yakın dönemde Balkanizm söylemi üzerine yayımlanan en önemli yapıtlardan, *Balkan As Metaphor Between Globalization and Fragmentation* adlı derlemenin de editörü ve fikir babası. Obrad Saviç'le Belgrad'da, Belgrad Çevresi'nin ofisinde, Miloseviç rejimi karşısında verdikleri mücadele, Belgrad'da patlayan NATO bombaları ve Ba-tı'nın Balkanlar için geliştirdiği yaklaşım denemeleri, ya da Balkan metaforları üzerine konuştuk.

E. EFE ÇAKMAK: *"Yugoslavya'nın çözülme süreciyle birlikte, militarizm, popülizm, yabancı düşmanlığı, ırkçılık ve savaşa karşı sivil mücadeleyi başlatan Belgrad Çevresi STK'sı ahlaki, siyasi ve entelektüel alanda uluslararası düzeyde ün ve saygınlık kazandı." Adınız daima Belgrad Çevresiyle birlikte anılıyor. Bu süreç nasıl başladı?*

OBRAD SAVIÇ: En parlak döneminde Belgrad Çevresi'nin beşyüzün üzerinde kayıtlı üyesi, çok sayıda takipçisi, dostu ve sempaticanı vardı. 1992-1996 yılları arasında Belgrad Çevresi, Milosevic rejiminin militarist

politikalarına karşı, siyasi bir HAREKET, sivil bir EYLEM, ahlaki bir İSYAN ve insanca bir DİRENİŞ olarak hareket etti. 1990'lı yılların başında, Belgrad Çevresi, o kadar ümitsiz bir durumda, öyle bir uluslararası ün ve saygınlık kazandı ki, rejimin Sırbistan'da uyguladığı teröre muhalefet edenlerin entelektüel açıdan bir tür ileri karakolu, ahlaki açıdan adeta kalesi haline geldi. Çevre üyeleri, utanç verici bir şekilde milliyetçi barbarlığa yapılan "makyaja" ortak olmayı, onun bir parçası olmayı reddettiler. Savaşın günahlarının sorumlusu olmayı kabul etmediler.

Belgrad Çevresi, Sırbistan'ın kendi-sorumluluğunu savunan, bu fikrin en cesur savunucularını etrafında topladı; bu kişiler, tam da doğruyu söyleme ve duymanın koşulsuz bir hak olduğunu savunan entelektüellerdi. Daima mağdurlar ve zulmedilenlerden söz eden ve onlarla dayanışma içinde olan bir gruba ait olmaktan gurur duyuyorum. Sabık Yugoslavya'da mahvolan, bir kenara itilen halklara karşı dostluk siyasetini teşvik etmemizden onur duyuyorum. Belgrad Çevresi'nin ilk dönemi, çevrenin birçok dile çevrilen iki kitabı *Druga Srbija* (Diğer Sırbistan, 1992) ve *Intelektualci i rat* (Entelektüeller ve Savaş, 1993) kitaplarında etraflıca tasvir edilmiştir.

E. E. Ç.: *Projeniz için, dünyanın en ünlü kuramcılarının desteğini elde ettiniz, ne dersiniz, sizce buna uluslararası bir hareket diyebilir miyiz? O yılların en korkunç günlerinde Derrida yanınızdaydı, Belgrad'da Rorty, Eagleton gibi bir çok ziyaretçiniz oldu. Hem Milosevic döneminde, hem de sonrasında halkın bu eylemlerinizi nasıl algıladığını ve nasıl tepki gösterdiğini merak ediyorum.*

O. S.: 2001 yılı Şubat'ında Barselona'da yaptığım konuşmanın metni olan "Sırp Mandarinleri ve Savaş" adlı yazımda, Sırbistan'ın milliyetçi ve kozmopolit entelektüelleri arasındaki çatışmanın oldukça kısa ve çarpıcı tarihini canlandırmaya çalışmışım. Belgrad Çevresi'nde on yıl çalışmış birinin bakış açısıyla, (nedenleri ve sonuçlarını hâlâ taşıdığımız ve hissettiğimiz) Milosevic rejiminin askeri meşruiyetinin oluşturulmasında, milliyetçi Sırp seçkinlerinin oynadığı belirleyici rolü anlamaya çalıştım. Burada Belgrad Çevresi'nin oldukça çalkantılı kuruluşunun ve çalışmalarının tarihçesini anlatarak sizleri sıkmak istemesem de, tartışmasız bir gerçekten söz etmek zorundayım. Sırp rejimi ve milliyetçi Sırp muhalefeti, kamusal, entelektüel ve siyasi çalışmalarımıza nefes aldirmamak, kötüleyip aşağılayarak karşı çıkmak kastıyla, sistemli bir biçimde Belgrad Çevresi'ne saldırmıştır. Eşi benzeri olmayan bu entelektüel toplulukla bizzat benim de paylaştığım siyasi yalıtılmışlığa rağmen, uluslararası çevrelerde Belgrad Çevresi, Öteki ve Farklı olanın

simgesi, Yeni Demokratik Sırbistan'ın habercisi haline gelmişti. Ne yazık ki, dışarıdan gelen yardımlara ve kısa bir süre önce dile getirilen dayanışma

i' mesajlarına rağmen, bu demokratik, Avrupa yanlısı, ya da *kozmpolit* Sırbistan, hâlâ hayata geçmedi. Bir başka deyişle, demokratik Sırbistan bizim için ertelenmiş bir ihtimal oldu.

Eski Yugoslavya'nın korkutucu ve (pekçokları için) beklenmedik çöküşü sırasında, Belgrad Üniversitesi'nde görev yapıyordum. Görevimden uzaklaştırılmadan (ve daha sonra siyasi nedenlerle, üniversitedeki görevime son verilmeden) çok önce bile Sırbistan'ın yozlaşmış siyasi, kültürel ve entellektüel toplulukları ile bütün bağlarımı koparmıştım. Bugüne kadar da, yerleşik milliyetçi "proje"ye" karşı radikal mesafeyi korudum. Kişisel arzum ya da niyetim olmaksızın, kıyıda köşede kalmış, yalıtılmış, "içerideki mültecilerden" birisi olmuştum. Dayatılan bu yahtılmışlık hiçbir korku veya suçluluk duygusu olmadan, Sırp etnik kimliğine, milletine ve devletine sorgusuz sualsiz sadakati gerektiren popüler siyasi tavrı reddetmeme yardımcı oldu.

Aynı zamanda, (Belgrad Çevresi etrafında toplanan) bizler bütün siyasi ve entellektüel enerjimizi yeniden uluslararası sahneye çevirerek, kozmpolit konumumuzu korumayı denedik. Savaş, yaptırımlar ve izolasyon sırasında, bütün dünyanın saygı duyduğu çok sayıda entelektüeli buraya davet etmeyi başardık. Hepsi, dayanışma sergilemek, destek vermek ve bir şekilde 'bizi korumak için Belgrad'a geldi. Hiçbirinin o tarihte Milosevic rejiminin kontrolü altında olan Belgrad Üniversitesi'nde konuşma yapmak istemediğini söylemeye bile gerek yok.

Rejimin etkin bir şekilde denetleyemediği ya da ayağını kaydırmayı başaramadığı, sürekli hareket eden, göçer bir strateji izledik. Bu dönemden çok sayıda belge ve makale iki dilde yayımlanan dergimiz *Belgrad Circle Jour*'da (Belgrad Çevresi Dergisi) okurlarıyla buluştu. Birçok yazar ve kuram-

bize katıldı ve makalelerini dergimizde yayımladı. En tanıdık isimleri burada anmak isterim: (Fransa'dan) Jacques Derrida, Jean-Luc Nancy, Etienne Balibar; (Almanya'dan) Jurgen Habermas, Manfred Frank ve Hans Magnus Enzenberger; (ABD'den) Donald Davidson, Richard Rorty, Charles Taylor, Richard Bernstein; (İngiltere'den) Terry Eagleton, Anthony Giddens, Christopher Norris, Anthony Smith. Dergimiz ağırlıklı, "angaje" olma düşüncesine ve "Avrupa Merkezliliğin Eleştirisi", "İnsan Hakları Siyaseti", "Ulusun Hayaleti", "Üniversiteyi Savunmak Adına", "Kurgulanmış Egemenlik" gibi konulara adanmıştı.

Siyasi açıdan, en geçerli öykü, büyük olasılıkla Derrida'nın Belgrad ziyareti. 1990'lı yılların başında, birkaç arkadaşımınla birlikte TEXT dergisinin

"Derrida'nın Dekonstrüktivist Kuramının Uluslararası Platformlarda Kabulü" başlıklı sayısının editörlüğünü yapmıştım. Belgrad'daki Fransız Kültür Merkezi aracılığıyla Jacques Derrida ile temas kurduk ve kendisine yeni sayının bir nüshasını gönderdik. Dergiyi aldığı anda, davetimize olumlu yanıt verdi.

Ziyaretinin ilk günü, Belgrad televizyon kanalının B Stüdyosunda bizimle canlı görüşme yapıldı. Tartışmanın konusu "Felsefeci neden TV'ye çıkar?" idi. B Stüdyosunun yönetmeni bir anda stüdyoya dalarak yayını durdurdu ve son dakika haberlerinin yayımlanacağını söyledi: Yugoslav ordusu Saraybosna'yı bombalamaya başlamıştı. Tarihi çok net hatırlıyorum, 6 Nisan 1992. Felsefe karşısında en sorumlu tavrı sergileyen Derrida, bir sonraki gün yapacağı konuşmanın konusunu değiştirmeye karar verdi ve bana *ölüm Armağanı: Avrupa'nın Sorumluluğunun Sırrı* hakkında konuşacağını söyledi. Sizin de muhtemelen bildiğiniz gibi bu konuşma, daha sonra ünlü *Ölüm Armağanı* (The Gift of Death) başlıklı kitabının ilk bölümü haline geldi. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Yugoslavya'nın kültür sahnesinde siyasi ve felsefi açıdan en önemli olayın, Derrida'nın Belgrad ziyareti ve çok sayıda insan önünde yaptığı bu konuşma olduğunu düşünüyorum. Bu olayın sadece Husserl'in 1936 yılında yaptığı Belgrad ziyaretiyle karşılaştırılabileceğini düşünüyorum.

E. E. Ç.: *Belgrad'da patlayan NATO bombalarının yarattığı travma Sırbistan'da hâlâ canlı. Türkiye'de olayların yüzü farklıydı, ama Sırbistan'da bombalanan binalar hâlâ harabe halinde - bunun sizin için anlamı ne? Meyi simgeliyorlar?*

O. S.: Belki size öncelikle, Birleşmiş Milletlerin Yugoslavya'nın bombalanmasına onay vermediğini hatırlatmalıyım. Güvenlik Konseyi KARARİ yoktu, Birleşmiş Milletler düzeyinde anlaşma yoktu (Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesi, Rusya'nın kararı veto edeceğini biliyordu). Milosevic'in Koso-va'daki katliam alanlarının harekete geçirdiği NATO, bu askeri eylemi tek başına üstlendi ve bir anlamda -özellikle Irak'ın bombalanması ile karşılaştırdığımda- bu benim tepkimi çok daha karmaşık bir hale getiriyor.

Bu müdahaleyi çevreleyen sayısız yasal, siyasi ve ahlaki ihtilafın ortasında, tartışılmaz tek bir gerçek var: NATO, Milosevic rejiminin askeri, ekonomik ve medya altyapısını yok etmeyi başardı. 1999 Haziranında barış anlaşması imzalandıktan sonra, Milosevic Balkanlarda en büyük kurbanın Sırp tarafı olduğunu iddia ederek bu müdahaleden kısa bir süre için kârlı çıkmayı başardı. Ama uzun vadede sisteminin yürütme organlarının tümü yok edilmiş, hiçbir şey ge-

rektiği gibi işlemez hale gelmişti. Rejimin yok olması sadece bir zaman mesel esiydi.

Birleşmiş Milletler kararı olmadığı için bu konudaki duygularım, ikiye bölünmüş durumda. Bir yandan, NATO'nun, Kosova'daki felaketi, Sırp paramiliter ve askeri birimlerinin sistematik bir biçimde yürüttüğü, Arnavutlara yönelik etnik temizlik hareketini gerçekten durdurduğu konusunda zihnimde en ufak bir şüphe yok. Kuzey Sırbistan ve Kosova'da ortaya çıkarılan Arnavut sivililerin toplu mezarları Milosevic rejiminin korkunç, dehşet verici suçlarının sadece küçük bir bölümü. Aynı zamanda NATO müdahalesinin Milosevic'in düşmesine katkıda bulunduğu, bu "akıllı" bombalar olmasaydı Sırbistan'daki siyasi karmaşanın daha da uzun süreceğini de kabul ediyorum.

Öte yandan, bir *zoon politicon* ve bir dünya vatandaşı olarak, her tür askeri hareketi şiddetle kınıyor ve askeri hareketlerle uyuşamıyorum. Sivillerin "tali zarar" olarak görüldüğü "insani müdahalelere" inanmıyorum.

Dolayısıyla bana Sırbistan'daki harap binaları sorduğunuz zaman, nasıl cevap vereceğimi bilemiyorum. Kesin ve net bir yanıt veremiyorum. Sanırım Sırbistan vakasında NATO'nun güvendiği tam da bu ikilem, bu çok insani kafa karışıklığıydı; Irak vakasında ABD ve İngiltere'nin dayandığı gibi: bir yanda *saf şiddet*, şiddet için şiddet, öte yanda ise *bir amacı olan şiddet*, şiddete şiddetle son vermek için şiddet. İkisi arasında nasıl seçim yapabilirsiniz ki? İkisi arasındaki ayrım hiç de net ve kesin değil.

E. E. Ç.: "*Eski ve tükenmiş Yugoslavya*" hakkında bir soru: *Günümüz koşullarında, yerini Avrupa rüyasına bırakmış gibi görünen Yugoslav rüyasına karşı tavrınızı merak ediyorum. Yugoslav rüyasını Avrupa'nın Balkan rüyası ile karşılaştırmak çok mu acımasız olur?*

O. S.: Buradaki deyimle "Yugoslavecilik" fikri, içinde uluslarötesi siyasi bir potansiyel taşıyordu. Eski Yugoslavya'daki bütün etnik ve milli gruplara, Avrupa modernizasyonu perspektifini açan minimal bir siyasi — yasal çerçeveyi temsil ediyordu.

Maalesef, milliyetçi ve aşiretçi unsurlar Balkanlar'ı ele geçirdi, ki bu unsurlar evrenselcilik ve kozmopolitanizmin en tehlikeli düşmanlarıdır. Bir başka deyişle, Komünist projenin çökmesiyle Balkan ülkelerinin çoğu, alâmeti farikasının egemen ulus — devlet olduğu iddia edilen gerici milliyetçiliğe battı. Ancak paradoksal bir biçimde, Balkanlar'daki bu yeni kurulmuş devletlerin büyük bir bölümü ateşli bir egemenlik söylemi ile kamuoyunu yönlendirirken, açık ya da örtük biçimde himaye altındaydılar.

Öte yandan çok güçlü, adeta takıntılı bir Avrupa Birliği'ne entegre olma düşü vardır. Avrupa Birliği'nin herhangi bir eleştiriden muaf bir biçimde göklere çıkarılması, ne de olsa, Avrupa fikrine olgunlaşmamış, çocukça bir vizyon çerçevesinde bakıldığının belirtisidir. Peter Sloterdijk'in *Avrupa Uyanırsa* adlı kitabı, Avrupa-merkezciliğin kolonyalist tarihinin yeniden canlandırılması konusunu ele alır, ki bu tarih klasik sömürgeciliğin temellerini oluşturur. Sloterdijk uzun süreden beri dünyanın tek sömürgeci gücü olma programını hayata geçirmek isteyen egemen uluslarla dolu bir hayvanat bahçesinin, isterseniz buna canavar ini diyelim, yani Avrupa'nın yaradılışına ışık tutuyor. Ulusal emperyalizmlerin rekabeti dünya savaşlarına dönüştüğünde, hiçkimse, savaşan tarafların siyasi ve askeri hegemonyasına maruz kalmaktan kurtulamadı. Bunu söylerken, Avrupa'nın bir gün, beslediği ulusal emperyalizmler ve diğer devletlerle uluslara karşı giriştiği kolonyalist saldırılarla kendi kendini yok ettiği olgusuyla yüzleşmek zorunda kalacağını kastediyorum. Avrupa'nın ihtişam ve sefaletinin dolambaçlı tarihinin bir anlamda, eski Yugoslavya'daki savaş ile sona yaklaştığı gözlemine yapmaktan da kaçınmıyorum. Saraybosna'nın kuşatılmasıyla Avrupa rüyası çağının yok olduğunu da söyleyebiliriz. Avrupa uyanmaya ve dünyadaki kaderini yeniden kurmaya karar verirse, kaderini yeni dünya gücü hayalinin *dışında* nasıl kurgulaması gerektiğini öğrenmek zorunda kalacak.

E. E. Ç.: *Balkanları bir metafor olarak okuma fikri, Şark't bir metafor olarak okuma fikrine benziyor ve doğal olarak Said'i anımsatıyor. Todorova da Balkanları Tahayyül Etmek'te bu iki imgeyi karşılaştırıyordu.*

O. S.: MİT Yayınları'nın şef editörü Roger Conover'in Önerisiyle, *Bir Metafor olarak Balkanlar* adlı derlemeyi ABD'de yayınlamaya karar verdiğimizde, aklımızın bir köşesinde Oryantalizm ve Balkanizmin ikili ve hiyerarşik kavramlara dayalı bir bilgi sistemini temsil ettiği gerçeği vardı: rasyonel-irasyonel; merkez-çevre; uygarlık-barbarlık; Şark — Garp gibi. Said'in, yarattığı sonuçları en iyi Ga-yatri Spivak'ın ("Said'in *Oryantalizm'i*- adeta çiçek açıp, marjinalin konuştuğu,

onunla ve hatta onun adına konuşulabilen bir bahçeye dönüştü") anlattığı çakışmalarından oldukça etkilenmiş olmamıza karşın, biz daha da ileri, post-kolonyal çalışmaların ötesine gitmeyi denedik. Bütün proje, Balkanlar'ın "söylemsel coğrafyasının" analizi, "tahayyül edilmiş Balkanlar'daki" Batılı imajının eleştirel bir gözle yeniden yapılandırılması olarak düşünülmüştü. Balkanlar'a verilen, yıkım getiren "balkanlaştırma" teriminin siyasi etkisini araştırdık ve şu sorunun cevabını bulmak istedik: Tarafsız bir yer ismi - Balkanlar- nasıl olmuştu da, uygarlığa hakarete dönüşmüştü? Derlememizi, Balkanların sömürgeleşmesinin öyküsünü anlatan bir çalışma olarak okudum. Aslında, önemli bazı soruların yanıtsız kaldığı doğru: "onların" Balkanlar imgesine "biz" ne derecede katkıda bulduk; Balkanların kendisi ne ölçüde (nesnel) balkanlaştır-maya uygundur? Son olarak da, "onların" negatif Balkan imgesinin, "bizim" pozitif imgemizle özdeşleşmesini sağlayan bir mekanizmadan ibaret olan "kendini oryantalize etme" semptomunu da göz ardı etmemeliyiz.

E. E. Ç.: *Türkçe'de "Balkan" kelimesinin karşılığı yok gibi, biz "Balkanlar" terimini kullanırız. "Balkan" kelimesinin yokluğunda, bu terim bölge ile derin tarihi ve kültürel bağlantıları olan bir ülkenin bina ettiği eşsiz bir metafor gibi görünüyor. Balkan ve Balkanlar arasındaki farktan söz edelim mi?*

O. S.: Yorumunuz ve sorunuz Balkan(lar) üzerine söylemin gelecekteki analizi açısından büyük önem taşıyor. Garip bir şekilde de olsa yakın tarihli küreselleşme tartışmalarının farklılaşmış etkiler yaratmayı başardığını söyleyebiliriz, ki bu tartışma içinde iki kutupta da doyum noktasına ulaşan Balkan imgesi daha karmaşık bir hale gelmiştir. Balkanların olumsuz bir şekilde adlandırılmasının muğlak ve sık sık da birbiriyle çatışan etkilerinin, içinde yaşadığımız dünyanın düşmanca imgesinin sadece bir kısmını oluşturduğu da gerçek. Başkasına *atfedilen karşıtlık* söylemi olan oryantalizmin aksine, balkanizm başkasına *atfedilen muğlaklık* söylemidir; muğlaklık Balkan'ın Şark ve Garp arasında bir sınır kültürü, Doğu ve Batı arasında bir kavşak, Avrupa ve Asya'yı birleştiren bir köprü (ama birleştiren köprüler aynı zamanda da ayırırlar, değil mi?) olduğunu ima etmektedir. Kimi zaman Balkanlar üzerine bütünselci bütün söylemlerin yanlış olduğu hissine kapılıyorum, belki de bu hissimin nedeni, bu söylemin, büyük güçlerin Balkanlar'da iki kutup olarak karşı karşıya geldiği zamanlardan kalmasıdır. Gelecekte, küreselleşen söylemin mükemmellikten uzak bahçesinde artık özel bir yer bulamayacak olan Balkanlar'ın metinsel olarak sömürgeleştirilmesinin son aşamasına girdiğimiz duygusunu taşıyorum.